

MARTIN HEIDEGGER

1889-1976

Bytí a čas

„Protože určení bytnosti tohoto jsoucího nelze dosáhnout udáním nějakého věcně obsažného co, protože jeho bytnost tkví spíše v tom, že má být své bytí jakožto své, byl zvolen pro označení tohoto jsoucího titul „pobyt“ (Dasein) jako čistý výraz bytí.“

„Pobyt chápe sebe sama vždy ze své existence, z možnosti sebe sama být sebou samým, nebo nebýt sebou samým. Tuto možnost si pobyt buď sám zvolil, nebo do ní upadl, nebo v ní již vyrostl. O existenci rozhoduje vždy jen ten který pobyt sám způsobem, jak se jí chopí, nebo jí zanedbá.“

„A protože pobyt je vždy bytostně svou možností, může toto jsoucí ve svém bytí sebe samo 'zvolit', získat, může se ztratit, popř. se nikdy nezískat a získat se jen 'zdánlivě'. Oba tyto mody bytí, modus autentičnosti a neautentičnosti, jsou založeny na tom, že pobyt vůbec je určen tou kterou možností.“

Otázky: *Co je podle Heideggera zvláštností „pobytu“?
Jaký je vztah „pobytu“ a svobody?*

JEAN - PAUL SARTRE

1905-1980

Existencialismus je humanismus

Vezměme nějaký vyrobený předmět, jako třeba knihu nebo nůž na papír. Tento předmět byl vyroben řemeslníkem, jenž se inspiroval pojmem, obrátil se k pojmu nůž na papír a rovněž na techniku předběžné výroby, jež je součástí pojmu a jež v podstatě je předpisem.

Řekněme tedy, že pro nůž na papír je podstata – to znamená souhrn předpisů a kvalit, které ho dovolují vyrobit a určit – před existencí. Takto je přítomnost takového nože na papír nebo knihy přede mnou pevně určena. Máme tu tedy technické vidění světa, v němž lze říci, že vytváření je před existencí.

Takto pojem nože v duchu božím může splynout s pojmem nože na papír v duchu výrobcově; a Bůh vyrábí člověka podle technik a pojetí, přesně tak, jako řemeslník vyrábí nůž na papír podle nějakého výměru a techniky. Jednotlivý člověk tak uskutečňuje jistý pojem, který je v božském rozumu. V 18. století, v ateismu filosofů, je slovo Bůh potlačeno, nikoli však myšlenka, že podstata je před existencí. Tuto myšlenku nalézáme všude: u Diderota, Voltaira i u Kanta.

(Vymezení vůči existencialismu náboženskému) Existencialismus ateistický, jež zastupuji, je mnohem důležitější. Prohlašuje, že neexistuje-li Bůh, existuje alespoň jedna bytost, u níž existence je před podstatou, jedna bytost, která existuje dříve, než mohla být vymezena nějakým pojmem, a že touto bytostí je člověk

Takto není lidské přirozenosti, protože není Boha, který ji koncipoval. Člověk je pouze nejen takový, jaký sám sebe pojímá, ale takový, jaký sebe chce a jaký sebe koncipuje po existenci, jaký se chce po tomto vzmachu k existenci; člověk není nic jiného než to, čím se udělá. Takový je první princip existencialismu.

Existencialista je v ostré opozici proti jistému druhu laické morálky, která by si přála potlačit Boha s výdaji co možno nejmenšími. Když se kolem roku 1880 francouzští profesori pokusili ustavit laickou morálku, řekli asi tak toto: Bůh je neužitečná a drahá hypotéza, škrtneme ji. Ale přesto je nutné, aby existovala nějaká morálka, nějaká společnost, nějaký uspořádaný svět, aby určité hodnoty byly brány vážně a pojímány jako apriorní: je třeba, aby bylo apriori závazné být čestný, nelhat, nebít svou ženu, plodit děti atd, atd...; dáme si tedy trochu práce, abychom mohli ukázat, že tyto hodnoty existují, vepsány do inteligibilního nebe, ačkoliv Bůh neexistuje. Jinak řečeno, a to je, myslím, tendencí všeho toho, co se ve Francii nazývá radikalismem, nic se nezmění, jestliže Bůh neexistuje. Znovu nalezneme stejné formy počestnosti, pokroku, humanismu a děláme z Boha zamlčenou hypotézu, která zemře klidně a sama od sebe. Existencialista naopak myslí, že je velmi nepříjemné, že Bůh neexistuje, neboť s ním zaniká všechna možnost nalézt hodnoty v inteligibilním nebi; není již apriorního dobra, protože není již nekonečného a dokonalého svědomí, které by je mysli; nikde není napsáno, že dobro existuje, že je nutno být počestným, že se nemá lhát, protože jsme právě tam, kde jsou jen lidé. Dostojevský napsal: „Kdyby Bůh neexistoval, vše by bylo dovoleno.“ Zde je výchozí bod existencialismu. Opravdu vše je dovoleno, jestliže Bůh neexistuje, a člověk je opuštěn, protože nenalézá ani v sobě, ani mimo sebe možnost něčeho se chytit.

Především nenalézá omluv. Jestliže skutečně existence je před podstatou, nic nelze vysvětlovat odkazem na danou a určenou lidskou přirozenost; jinak řečeno, neexistuje determinismus, člověk je svobodný, člověk je svoboda. Z druhé strany, jestliže Bůh neexistuje, nenalézáme před sebou hodnoty nebo rozkazy, které ospravedlní naše jednání. Nemáme tedy ani za sebou, ani před sebou, v zářné oblasti hodnot, ospravedlnění nebo omluvy. Jsme sami, bez omluv. Vyjádřím to slovy, že člověk je odsouzen být svobodný. Odsouzen, protože se sám nestvořil, a jinak přesto svoboden, protože jednou vržen do světa, je odpovědný za všechno, co dělá.

Otázky: *Jaký je podle Sartra rozdíl mezi člověkem a věcí?
Jak se Sartre vymezuje proti (dvojí) předchozí myšlenkové tradici?
Jak chápe svobodu?*

MARTIN BUBER

1878-1965

Já a Ty

Svět je člověku dvojí pro jeho dvojí postoj. Postoj člověka je dvojí kvůli dvojnosti základních slov, která může říkat. Základní slova nejsou jednotlivá slova, nýbrž dvojice slov. Jedním základním slovem je slovní dvojice Já-Ty. Jiným základní slovem je slovní dvojice Já-Ono; přičemž Ono lze nahradit – beze změny základního slova – i slovy On nebo Ona. A tak je též Já člověka dvojí. Neboť Já základního slova Já-Ty je jiné než Já základního slova Já-Ono.

Základní slovo Já-Ty může být vyřčeno pouze celou bytostí. Základní slovo Já-Ono nemůže být nikdy vyřčeno celou bytostí. Není žádné Já o sobě, nýbrž pouze Já základního slova Já-Ty a Já základního slova Já-Ono. Pro toho, kdo říká „Ty“, není objektem „něco“. Kdo říká „Ty“, nemá nijaké „něco“, nemá nic. Ocítl se ve vztahu.

Vše, co se nám stává přítomností, je průhledem k věčnému Ty, z každého okamžiku cítíme jeho vanutí, v každém Ty oslovujeme to věčné, v každé oblasti způsobem, který je jí vlastní.

Otázky: *Jak se Buber vymezuje vůči novověké filosofii?
Jak jeho přístup souvisí s existencialismem?*

Chasidské poselství

Bůh je – ve vši konkrétnosti – tím, kdo mluví, stvoření je řečí: „nic“ je osloveno a odpovědí je vznik věcí; řeč stvoření přetrvává v životě všeho tvorstva, život každého tvora je rozmluva, svět je slovo – pro tuto zvěst byl Izrael zde. Pro učení a svědectví o tom, že skutečný Bůh je Bohem, kterého můžeme oslovit, protože On sám oslovuje nás.

Pro skutečný intimní vztah člověka a Boha není svět pouze místem, nýbrž i objektem. Bůh promlouvá k člověku ve věcech a bytostech, které mu posílá do života; člověk odpovídá svým zacházením právě s těmito věcmi a postojem právě k těmto bytostem. Veškerá specifická bohoslužba je ve svém původním smyslu pouze neustále obnovovaným posvěcováním a přípravou k tomuto styku s Bohem ve světě.

Otázky: *Jak se Buber vymezuje vůči tradiční teologii a náboženské filosofii?
Jak jeho přístup souvisí s existencialismem?*

HANS JONAS

1903-1993

Princip odpovědnosti

Veškerá dosavadní etika – ať již jako přímý příkaz určité věci konat a jiné ne, nebo jako stanovení principů takových příkazů, či odůvodnění povinnosti takové principy poslouchat – mlčky sdílela následující, vzájemně spojené předpoklady: (1) Situace, ve které se člověk nachází, určená jeho přirozeností a přirozeností věcí, je v hlavních rysech jednou provždy dána. (2) Lidské dobro lze na tomto základě snadno nahlédnout a stanovit. (3) Dosah lidského jednání a proto i lidské odpovědnosti je přesně vymezen. Záměrem následujících výkladů je ukázat, že tyto předpoklady nadále neplatí, a zvážit, co to znamená pro naši morální situaci....

.... To vše platí, je-li pravda, jak zde předpokládáme, že žijeme v apokalyptické situaci, to znamená ve stavu, předcházejícím všeobecnou katastrofu, ponecháme-li dnešnímu stavu věcí volný průběh. O tom musíme říci jedinou, i když dobře známou věc. Nebezpečí vychází z předimenzovanosti civilizace, orientované na přírodní vědy, techniku a průmysl. To, co můžeme nazvat Baconovým programem, totiž orientaci vědění na vládu nad přírodou a panství nad přírodou využít ke zlepšování lidského údělu. Nebezpečí katastrofy, vyplývající z Baconova ideálu panství nad přírodou pomocí techniky, založené na vědě spočívá tedy ve velikosti jeho úspěchu. V Baconově výroku je řečeno, že vědění je moc. Baconův program však odhalil sám sobě na vrcholu svého triumfu svou nedostatečnost, dokonce svůj vlastní rozpor, totiž ztrátu sebekontroly, jež spočívá v neschopnosti chránit nejen člověka před sebou samým, ale i přírodu před člověkem. Potřeba ochrany obojího nastala právě v souvislosti s rozsahem moci, jíž bylo dosaženo sledováním technického pokroku a u níž rostoucí nutnost jejího užívání souběžně vedla k zvláštní bezmoci zastavit stále další sebezničující pokrok moci samé a jejího díla, který lze předvídat.

.... Nebezpečí odhaluje jako primární povinnost odmítnutí nebytí. Zopakujme si, že povinnost, o níž zde hovoříme, vstoupila do popředí teprve s ohrožením toho, oč v ní jde. Předtím by nemělo smysl o takové povinnosti hovořit. Co je ohroženo se hlásí ke slovu. Náhle se to, co je přímo dané, co je přijímáno jako samozřejmé a nikdy nebylo zamýšlené jako objekt jednání: že existuje člověk, že existuje život, že k tomu účelu existuje svět, ocitá v ohrožení lidským jednáním. Právě v tomto světle se objevuje nová povinnost. Zrozena z ohrožení, nutně naléhá ze všeho nejdříve na etiku zachování, ochrany a odvrácení, a nikoli na etiku pokroku a zdokonalení. Navzdory této skromnosti cíle mohou být její příkazy velmi náročné, vyžadující možná více obětí než všechny, které dosud platily v zájmu zlepšování lidského údělu....

.... Strach patří k odpovědnosti právě tak jako naděje, a protože strach je nejméně přitažlivý, musíme zde o něm znovu promluvit, neboť dnes je nezbytnější než v mnoha jiných dobách, kdy se při důvěře v dobrý chod lidských záležitostí na něj mohlo pohlížet jako na slabost malomyslných a ustrašených.

.... Máme na mysli strach nikoli od jednání odrazující, nýbrž k jednání povzbuzující, jenž bytostně náleží k odpovědnosti, a to je strach o předmět odpovědnosti.

.... Co se mu stane, když se ho já neujmu? Čím nejasnější odpověď, tím jasnější odpovědnost.

Otázky: *Co změnilo situaci, v níž se člověk nachází?
Co je základní povinností?
Co je tedy absolutní hodnotou, základním dobrem?*